

SOVYET TÜRKMENİSTANI'NDA 1930'LU YILLARDA TÜRKMEN DİLİNİN TERMINOLOJİSİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR: GELDİ GURTMİRADOV (1904-1938) ÖRNEĞİ

Tahir Aşirov¹ ve Çağdaş Albayrak²

¹Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri,
ileti: tahirashirov@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9684-0834

²Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı,
ileti: cagdasalbayrak@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-4097-3371

Özet

Türkmenistan'da 1920'lerden itibaren Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili ilmî araştırmalara rastlamak mümkündür. Sovyet Türkmenistanı'nda "Geldi Gurt Miradoğlı" veya "Gurt Miradov" adlarıyla ilmî çalışmalarının altına imza atan Geldi Gurtmiradov (1904-1938), 30 Ocak 1933 tarihinde *"Türkmenistan"* gazetesinde *"Türkmen Dilinde Terminolojiye İşlenmekle İlgili Yiti Meseleleri Doğrusunda Bir Nâçe Söz"* (Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz) isimli makalesinde, Türkmen dilinin terminolojisi konusunu ele almaktadır. Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı'nda Türkmen dilinin terminolojisinin "Panislamizm", "Pantürkizm" ve "Enternasyonalizm" olmak üzere üç akım çerçevesinde şekillenmeye başladığını belirtmektedir. Gurtmiradov, Sovyetler Birliği döneminin ideolojik etkisi bağlamında "Panislamizm" şeklinde tanımlanan geleneksel Türkmen düşüncesine sahip muhafazakârlar ile "Yerli Milletçilik" veya "Pantürkizm" olarak isimlendirilen gelenekçi-yenilikçi Türkmen aydınlarının Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşlerini eleştirilmekte ve ilerlemeci olarak addettiği "Enternasyonalizm" akımının görüşlerini ise çözüm olarak sunmaktadır. Bu bağlamda Gurtmiradov'un makalesinin, Sovyet Türkmenistanı'nda Türkmen dilinin terminolojisi çalışmalarının mazisini aydınlatıcı ve geleceğinde ise yol gösterici bir metin olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Türkmenistanı, Gurtmiradov, Türkmen Dili, Terminoloji, Kavram

TERMINOLOGY OF THE TURKMEN LANGUAGE STUDIES IN SOVIET TURKMENISTAN IN 1930s: THE GELDI GURTMİRADOV (1904-1938) EXAMPLE

Abstract

Since the 1920s, scientific researches on the terminology of Turkmen language has rapidly risen in Turkmenistan. In the Soviet Era Turkmenistan Geldi Gurtmyradov (1904-1938) aka "Geldi Gurt Myradogly" or "Gurt Myradov", published an article namely "Brief Remarks on Subtle Issues of Terminology Studies of Turkmen Language" in the "Turkmenistan" newspaper on October 30, 1933. In his article he addresses the issues on the Turkmen language terminology. Gurtmyradov points out that in Soviet Era Turkmenistan, the terminology of the Turkmen language had begun to take shape within the three different notions namely "Pan-Islamism", "Pan-Turkism" and "Internationalism". On the terminology of Turkmen language, Gurtmyradov criticizes the views of conservatives who possess conservative Turkmen mentality developed under the overwhelmingly suppressing ideological framework of the Soviet Union which is also known as "Pan-Islamic ideology"; as such the views of traditionalism-based-innovative Turkmen intellectuals who were branded themselves under the influence of "Local nationalistic" and "Pan-Turkism" ideology; and he presents the ideological values of 'Internationalism' as the solution to the matter of fact. It is quite convincing to consider Gurtmyradov's articles in the Soviet Era Turkmenistan, as guidelines of potential future studies on Turkmen language terminology issues and it would play pivotal role in contributing to much detailed researches on the terminological matters of the Turkmen language.

Keywords: Soviet Era Turkmenistan, Gurtmyradov, Turkmen Language, Terminology, Term

Giriş

Türkmenistan'da 1920'li yıllardan itibaren Türkmen dilinde*, özellikle terminoloji üzerine yoğun bir şekilde bilimsel araştırmaların yapılmaya başlandığını görmek mümkündür. Bu tip araştırmalar yapanlardan biri de yazılarının altına "Geldi Gurt Miradoğlı" veya "Gurt Miradov" adlarıyla imza atan Geldi Gurtmiradov'dur (1904-1938). (Türkmen Sovet Ansiklopedisi, 1989: 2/404-405). Gurtmiradov'un 1926 yılında "Bolşevik" dergisinin 4-5. birleşik sayısında "Metbugatımızın Bu Günki Vezipesi" (Matbuatımızın Bugünkü Vazifesi) ve 28 Haziran 1927 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde "Metbugat ve Gelecek Vezipelerimiz" (Matbuat ve Gelecek Vazifelerimiz) adıyla yayımlanan çalışmaları da onun Sovyet Türkmenistanı'nda matbuat ve basınla yakın bir ilişki kurduğunu göstermektedir (Gurtmiradov, 1927). Nitekim Gurtmiradov, Türkmenistan Komünistlik (Bolşevik) Partisi Merkezi Komitesinin matbuat bölümünün müdürüdür (Türkmen Sovet Ansiklopedisi, 1989: 2/404-405). Bununla birlikte 1937 yılında Türkmen ve Rus dillerinde yayın hayatına başlayan "Agitatorıj Bloknotı" (Provokatörün Ajandası) adlı derginin (Periodičeskaya Peçat SSSR, 1958: 56: Türkmen Sovet Ansiklopedisi, 1989: 1/48) ilk redaktörlüğünü de yapan Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı'nda Marksizm-Leninizm ideolojisinin yayılmasında büyük rol oynamıştır (Hıdırov, 1977, 358; Türkmen Sovet Ansiklopedisi, 1989: 2/404-405).

Gurtmiradov'un yukarıdaki rollerinin yanında, onun Türkmen edebiyatı konusundaki proleter yaklaşımını çeşitli çalışmalarında görmek mümkündür. Nitekim Gurtmiradov'un 1928 yılının Kasım ayında "Türkmenistan" gazetesinde "*Türkmen Proletar Çeper Edebiyatını Döretmek Meselesindäki Şu Günki Yumuşlar*" (Türkmen Proleter Sanat Edebiyatını Oluşturma Konusundaki Bugünkü Vazifeler) adıyla yayımlanan makalesi bunun bariz örneklerinden biridir. (Gurtmiradov, 1928). Ayrıca 18-24 Mayıs 1936 tarihinde gerçekleşen Birinci Türkmen Dili Kongresinde sunduğu "*Teziyo Yazıke Klassikov Marksizma*" (Marksizm Klasiklerinin Dili Hakkında Tezler) adlı yazısı da bu bağlamdaki önemli örneklerdendir. (Gurtmiradov, 1936).

* Bu makalede geçen "Türkmen Dili" ifadesi Türkmenistan Cumhuriyeti'nin resmî dilini ifade eder.

Gurtmiradov, 30 Ocak 1933 yılında "Türkmenistan" gazetesinde yayımlanan "*Türkmen Dilinde Terminologiya İşlenmekliğin Yiti Meseleleri Doğrısında Bir Nâçe Söz*" (Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz) başlıklı makalesinde, Sovyet Türkmenistanı'nda Türkmen dilinin terminolojisi konusunu ele almaktadır (Miradov, 1933). Yazar bu makalede, Türkmen dilinin terminolojisi üzerine yapılan çalışmaların üç akım çerçevesinde devam ettiğini tespit etmektedir: "Günümüzde Türkmen dilinde kavram oluşturma konusunda üç akım devam etmektedir" (Miradov, 1933). Ayrıca Türkmen dilinin terminolojisinin bu üç akım çerçevesinde şekillenmeye başladığını belirterek konuyu irdelemektedir.

1. "Panislamizm" Akımı ve Terminolojisi

Gurtmiradov'un "Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz" adlı yazısında, Sovyet Türkmenistanı'nın ilk yıllarında etkin olan geleneksel düşünce yapısına sahip, medrese eğitimi almış ulemayı "Panislamist" adlandırdığı görülmektedir. Yazar, ilk olarak "Panislamizm" akımına ilk olarak, Türkmen terminolojisi üzerine kaleme aldığı mezkûr makalede yer vermekte ve "Panislamistlerin" Türkmen dili ve edebiyatı konusunda ciddi oranda etkili olduğuna vurgu yapmaktadır: "Birinci akım Panislamizm – Panarapçılık akımı. Bu akım, özellikle başlangıçta, yeni Sovyet Türkmen matbuatının ve yeni Türkmen edebiyatının oluşmaya başladığı dönemde çok güçlüydü" (Miradov, 1933).

Sovyet Türkmenistanı'nın ilk yıllarında Türkmen dili konusunda hâkim olan akımın, geleneksel düşünce yapısına sahip olan ve ulemanın desteklediği "Panislamizm" akımı olduğu görülebilir. Nitekim Gurtmiradov bu konudaki görüşlerini şöyle beyan etmektedir: "Türkmenistan'da Sovyetler hükümetinin oluşmaya başladığı ilk zamanlarda Buhara medreselerinde okuyup eğitim alan unsurların (*İşan ve Abunlar*) çoğunluğu Sovyet hükümetine özellikle de maarif işlerine yakınlaştılar. İşte böylece adı geçen bu unsurlar kendilerinin etkisi olan bu mevkilerde İslamcılık - Arapçılık fikrini ve ruhunu sokmak için çalıştılar. Bu unsurların çoğu başlangıçta maarif ve matbuat işlerine nüfuz ederek özellikle de dil, edebiyat ve terminoloji alanlarını ciddi ölçüde etkilemiştir. Bu unsurlar Türkmenistan emekçilerinin yeni teşekkül etmeye

başlayan ve ilerleyen millî biçimli ve proleter temayüllü medeniyetlerini İslamcılık ve Arapçılık yoluna yönlendirmek için çalıştılar ve hala da çalışıyorlar” (Miradov, 1933).

“Panislamizm” akımının, Türkmen dilinin terminolojisi konusunda Sovyet Türkmenistanı’nın ilk zamanlarında etkin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o dönemde, medresede geleneksel eğitim alanların “ceditçi” (yenilikçi) düşünce yapısına sahip olan yenilikçilerin, imlanın ses esasında Türkmençeye uygun bir şekilde yazılması fikrine karşı çıkararak Arapça imlanın devam etmesini istedikleri görülmektedir (Aşırov, 2017a: 10-15). Akabinde, Arap alfabesinin devam etmesini isteyen ve Latin alfabesine geçilmesine karşı çıkan çeşitli yazılar görmek mümkündür. (Guliyev, 1926). Bununla birlikte, “Panislamizm” akımının Türkmen diline Arapça terimlerin alınmasından yana tavır aldığı söylenebilir. (Aşırov, 2020: 273-280). Yukarıda zikredilen fikirlerin, Gurtmiradov’un “Panislamizm” akımı olarak isimlendirdiği düşünce yapısının temel ilkeleri olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Gurtmiradov çalışmasında, “Panislamizm” akımının Türkmen dilinin terminolojisi konusuna yaklaşımlarına yer vermekte ve Panislamistlerin Arapça terimlerin, daha doğrusu devam edegelen veya uyarlanabilen Arapça kavramların tercih edilmesinden yana olduklarını açıklamaktadır: “Bu unsurların Türkmen dili ve terminolojisi konusunda yürüttüğü siyasetler ve uyguladıkları yollar her ne şekilde yapılsa yapılsın Türkmen dilini ilerletme gayreti olmadan Türkmen diline girmekte olan yeni kavramları kesinlikle Arapçadan almak yönünde çalışmaktan ibaretti. Elbette bu unsurların bu çeşit gayret ve çalışmalarının Türkmen dil ve terminolojisine herhangi bir etkisi kalmadı” (Miradov, 1933).

Yine bu dönemde, Türkmenler arasında Arapça-Farsça kökenli kavramların kullanıldığı bir gerçektir. Ancak Gurtmiradov, bu eylemin Sovyetler Birliği döneminde de devam ettiğini belirtmekte ve bu akımın etkisiyle Türkmen diline Arapça kavramların girdiğini iddia etmektedir: “İşte bu İslamcılık – Arapçılık akımının aracılığıyla Türkmen diline oldukça fazla Arapça terimler girdi. “Pırka” [Parti], “İctimağyun” [Sosyalistler], “İşterakiyun” [Komünistler], “Beynelmilel” [Uluslararası], “Hâkimiyet” [Egemenlik], “İttihat” [Birlik], Metbuagat” [Basın], “Teşkilat” [Örgüt] ve diğer bunlara benzer Türkmen diline bu akımın aracılığıyla giren Arapça kelime ve tamlamaların sınırı ve hesabı yoktur” (Miradov, 1933).

Aynı şekilde Gurtmiradov, “Panislamizm” akımının etkisiyle Türkmen diline Arapça kelimelerin yanı sıra kavramların da girdiğini belirtmektedir. Ancak

Türkmenler arasında önceden beri kullanılan Arapça kavramların varlığı da su götürmez bir gerçektir. Nitekim Türklerin Müslümanlaşmasıyla birlikte Arapça kavramlarla tanıştıklarını söylemek mümkündür. Bu durum, Türkmenlerin Müslümanlaşmasından sonra ortaya çıkan kültürün devam ettiğinin de bir göstergesidir. Ayrıca Gurtmiradov’un, Arapça olarak örneklediği terimlerin, o dönemde Türk dünyasında kullanılan ortak kavramlar olduğu görülebilir. Bundan dolayı bu akım, Sovyet Türkmenistanı’nın ilk yıllarında ilerlemeci akım olarak kabul edilmiştir. Nitekim Gurtmiradov da Sovyet Türkmenistanı’nın ilk yıllarında, bu akıma Türkmenlerin bakış açısını şöyle açıklamaktadır: “[Panislamizm adı verilen] bu akım, apaçık reaksiyonculuk [tepkicilik], İslamcılık -Arapçılık akımı olsa da başlangıçta bu akıma [reaksiyonculuk olarak] bakılmadı, böyle değerlendirilmedi; aksine bu reaksiyonculuk akımına dilde “edebiyatçılık”, “tarakkıcılık” [ilerlemecilik]” akımı şeklinde bakıldı” (Miradov, 1933).

Sovyet Türkmenistanı’nın ilk yıllarında, bu akımı geleneksel Türkmen düşüncesinin temsil ettiği söylenebilir. Bundan dolayı bu akım, başlangıçta ilerlemeci bir akım olarak kabul edilmiştir. Ancak Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı’nın ilk yıllarında “Panislamizm” akımının yanlış değerlendirildiği üzerinde durmaktadır: “Böyle hatalı bakma ve yanlış değerlendirme sonucunda bu reaksiyoncu akıma karşı sert bir mücadele de yürütülmedi. ‘Bu akım reaksiyoncu akım değil, aksine “tarakkıcılık” [ilerlemecilik] akımıdır’ denilerek tamamen yanlış fikirlere yönelmiş olmasından ve siyasi açıdan da bu akım doğru bir şekilde değerlendirilemediği için bu akım şimdi de varlığını devam ettirmektedir. Böyle fikirlerin yanlış olduğunu ciddi ciddi düşünmek ve düşündürmek gerek” (Miradov, 1933).

Gurtmiradov, “Panislamizm” olarak isimlendirdiği akımın mensuplarının, Türkmen dilinin terminolojisi konusuyla ilgili düşüncelerinin hatalı olduğunu iddia etmekte ve bunun dönemin siyasi ideolojisine de aykırı olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Çünkü bu akımın, o dönemde Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dili, edebiyatı ve terminolojisi konusunda etkisinin olduğu görülmektedir. Nitekim Gurtmiradov, “Panislamizm” akımının Sovyet Türkmenistanı’nda kendi dönemindeki etkisinden bahsederken şöyle demektedir: “Şimdi bu akım yok oldu; ona göre bu akım hakkında konuşup, kafa yormaya gerek yok. Bu, bugünün meselesi değil, geçmişte kalan bir iştir” diye düşünenler de yok değil. Bu da yanlış bir fikirdir. Çünkü bu reaksiyoncu, İslamcılık–Arapçılık akımı kendi kendiliğine oluşmuş, sınıf münasebetlerinden ve sınıf mücadelelerinden uzakta duran ve bunlar ile kaim olmayan bir akım değildir. Bu akım, belli zümrelere ve

proletaryaya düşman/karşı gruplarla yakından ilişkilidir. Ona göre, proletarya ne zaman düşman olan sınıfı toplarlar; onların ideolojileri, âdet, gelenek ve karakterleri temelli yok edildikten sonra, sadece o zamana kadar bu reaksiyoncu akım yok olur diye düşünmek kesinlikle doğru olmaz” (Miradov, 1933).

Gurtmiradov’un değerlendirmesinde görüldüğü üzere, Türkmen geleneksel düşünce yapısına sahip olan bu akımın, dönemin ideolojisine karşı olması hasebiyle dil anlayışıyla, özellikle de terminoloji anlayışıyla eleştirildiği anlaşılmaktadır. Nazar Şükürov ve Seyit Öveznepesov tarafından 1991 yılında yayımlanan “*Yaz Ateistin Sprovoçngi*” (Genç Ateistin Kılavuzu) adlı eserde, “Panislamizm” akımının Ekim 1917 İhtilali sonrasındaki durumu şöyle açıklanmaktadır: “Büyük Ekim İhtilali ve iç savaş yıllarında Panislamizm karşıdevrim güçlerinin tarafında hareket etti” (Şükürov – Öveznepesov, 1991: 86). Bu, Gurtmiradov’un “Panislamizm” olarak ifade ettiği akımın, bir bakıma dönemin komünizm ideolojisine muhalif bir düşünce hareketi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Gurtmiradov, “Panislamizm” akımına mensup olanların isimlerini vermese de bu güruhun Sovyet Türkmenistanı’nın dil, edebiyat ve terminoloji hususunda fazlasıyla etkin olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra Gurtmiradov’un “Panislamizm” olarak zikrettiği akımın, Türkmenler arasında medrese eğitimi almış muhafazakârlardan oluştuğunu söylemek de mümkündür. Nitekim bu dönemde, geleneksel düşünceye sahip olan muhafazakârların, toplumsal açıdan Türkmenler üzerinde etkin olduğu da yadsınamaz bir realitedir. Dönemin geleneksel düşünürlerinden biri olan Abdilla Hocamberdiyev’in 10 Nisan 1925 tarihinde “*Türkmenistan*” gazetesinde “Bizde Dil Meselesi” ve 31 Ekim 1926 tarihinde “*Türkmenistan*” gazetesinde “*Edareleri Yerleştirmek ve Termin Meselesi*” (Kurumları Millileştirme ve Kavram Konusu) adıyla yayımlanan yazılarında öne sürdüğü fikirlerin, Gurtmiradov’un başını çektiği Panislamist akımın görüşleriyle örtüştüğünü görmek mümkündür (Aşirov, 2020: 273-280). Bununla birlikte geleneksel medrese eğitimi alan Herrik Kaleli İşanoğlu Celaleddin’in 1926 senesinde “*Tokmak*” dergisinde “*Başıp Çıkan Kitaba Sm*” (Yayımlanan Kitaba Eleştiri) adıyla cedit yazısını eleştiren yazısı (Aşirov, 2017a: 10-15), S. Hocam Guliyev’in 1926 tarihinde “*Türkmenistan*” gazetesinde “*Türkmen Dili ve Arap Harfi*” (Türkmen Dili ve Arap Alfabeti) ismiyle yayımlanan ve Arapça kavramları savunduğu makalelerin bu düşünce yapısının basındaki yansımaları olduğu söylenebilir (Guliyev, 1926).

2. “Pantürkizm” Akımı ve Terminoloji

Gurtmiradov “Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz” adlı makalesinde, “Şimdi ikinci akıma geçelim” diye Türkmen terminolojisi bağlamında ortaya koyduğu ikinci akımı anlatmaya başlamaktadır. Gurtmiradov, Sovyetler Birliği döneminde Türkmen düşünce yapısında önemli bir yerinin olduğunu söylediği akımı şu şekilde tarif etmektedir: “Türkmen dili, edebiyatı ve Türkmen dilinde yeni kavramlar oluşturmak alanlarında kendini gösteren akım, Yerli Milletçilik akımıdır” (Miradov, 1933). Gurtmiradov’un yazısında “Yerli Milletçilik” ifadesiyle kastının, özelde Türkmen milliyetçiliği, genelde ise Pantürkizm olduğu anlaşılmaktadır. Bu akımın öncüllerinin, XX. yüzyıl Türkmen düşünce tarihinde gelenekçi-yenilikçi olarak bilinen milliyetçiler olduğu söylenebilir.

Gurtmiradov, “Yerli Milletçilik” olarak tanımladığı akımın temsilcilerini yazısında şöyle zikretmektedir: “Bu akımın açık temsilcileri Geldiyevler, Gulmuhammedovlar, Vepayevler...” (Miradov, 1933). Gurtmiradov’un “Yerli milletçilik” akımı olarak tarif ettiği akımın temsilcileri olarak M. Geldiyev, A. Gulmuhammedov, O. Vepayev’in isimlerini özellikle zikrettiği görülmektedir. Ayrıca Türkmen aydınlarının isimlerini çoğul eki olan “ler/lar” ile tamamlaması, aslında onların yönteminin takip edildiğinin bir göstergesidir. Başkurdistan’ın Ufa şehrindeki Âliye Medresesi’nin mezunu olan Muhammet Geldiyev (1889-1931) Türkmen dili konusunda çaba harcayanlardan biridir. (Aşirov, 2018a: 85-97). İstanbul Üniversitesi (Darülfünûn) mezunu, Buhara Halk Cumhuriyeti’nin “Harbiye Nazırı” (Savunma Bakanı) ve Enver Paşa’nın (1881-1922) Kerki kolbaşısı olan Abdulhekim Gulmuhammedov (1885-1931) ise Türkmen edebiyatı başta olmak üzere Türkmen düşüncesinin gelişmesi yönünde gayret eden bilim adamlarındandır (Aşirov, 2019). İstanbul Üniversitesi (Darülfünûn) Hukuk Fakültesinden 1918 yılında mezun olan Orazmammet Vepayev (1883 - 1937) Türkmen düşüncesinin ihyası konusunda çaba harcayan düşünürlerden biridir (Aşirov-Annaorazov, 2018: 461-467).

Gurtmiradov yazısında, “Yerli Milletçilik” akımının, Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşlerine ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Gurtmiradov, ilk olarak bu akımın Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili tutumundan bahsederken şunları dile getirmektedir: “Bu akım ve akımın fikrî öncüleri, kendilerinin milletçiliğini çok önemli kabul ederek ve dışarıdan bakıldığında hiçbir söz edilemeyecek güya “iyi niyetli” fikir ve esaslar altında gizleyerek geldiler.” (Miradov, 1933). Yazarın bu ifadesinden “Yerli Milletçilik” olarak tanımladığı akımın temsilcilerini,

Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşlerine değil de niyetlerine göre değerlendirdiği, daha doğrusu dönemin ideolojisine uygun olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim yazar, “Yerli Milletçilik” olarak isimlendirdiği bu akımın, Türkmen dilinin geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durduğunu ve onların “Bu milletçilik akımının temsilcileri [düşüncelerini] ifade ediyorlar” şeklindeki görüşlerini aktarmaktadır: “Bu milletçilik akımının vekilleri [konuyu şöyle] ifade ediyorlar: “Türkmen dilini işlemek, ilerletmek, araştırmak, edebileştirmek gerek, ondan sonra da Türkmen’in edebî dilini, Türkmen halkının çoğunluğundan uzaklaştırmayacak bir yolla ve yine Türkmen halkının çoğunluğunun anlayabileceği bir şekilde ilerletmenin çaresini bulmak gerek” (Mıradov, 1933).

Gurtmıradov, “Yerli Milletçilik” akımının Türkmen dili ve terminolojisi ile ilgili görüşlerini naklettikten sonra bu akımı değerlendirmeye geçmektedir. Yazar öncelikle, Türkmen dilinin geliştirilmesi konusunda “Yerli Milletçilik” akımıyla hemfikir olduğunu ifade etmektedir: “Doğrudur; Türkmen dilini işlemek, ilerletmek, edebileştirmek, kendisini de Türkmen halkının emekçilerinden uzaklaştırmayan ve Türkmen halkı için anlaşılır bir yolla ilerletme çaresini aramalıdır. Bu hususta hiçbir şey söz konusu edilemez ve hiçbir tartışma olamaz” (Mıradov, 1933). Nitekim Türkmen dilinin geliştirilmesi konusu, Türkmen aydınlarının arasında genel bir kabul görmüş, erken dönemlerden itibaren bunun üzerinde çeşitli çalışmalar, tartışmalar ve çözüm arayışları olmuştur (Aşırov – Muhammedov, 2018). Bu itiraf; dil, edebiyat ve terminoloji konusundaki çalışmaların, Sovyet Türkmenistanı döneminde de devam ettiğinin bir göstergesidir.

Aynı şekilde Gurtmıradov, yazısında “Yerli Milletçilik” akımının Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşlerini yine şu şekilde nakletmektedir: “Ona [Yerli Milletçilik akımına] göre yeni kavramları kesinlikle Türkmen dilinin kendi içinden arayarak ortaya koymak gerek, tüm dünyada kabul edilen (beynelhalk) [uluslararası] kavramlar olduğu gibi Türkmen diline alınmamalıdır; çünkü o zaman bu dil, halkın çoğunluğunca anlaşılmaz bir hâl alacaktır” (Mıradov, 1933).

“Yerli Milletçilik” akımının temel görüşü, Türkmen dilinin kendi dinamikleri ile ilerletilmesidir. Bu bağlamda, öncelikle Türkmen diline girmesi mümkün olan uluslararası kavramların yerine, bu kavramları karşılayacak yeni kelimelerin/kavramların Türkmen dili ile türetilmesini önermektedirler. Bununla birlikte, genel kabul gören uluslararası kavramların ise Türkmen diline, Türkmenlerin anlayacağı şekilde alınmasını teklif

etmektedirler. Bu hususun, Geldiyev’in kavram ile ilgili yazısında ayrıntılı olarak yer aldığını ve irdelendiğini görmek mümkündür. (Aşırov, 2018a: 85-97). Ancak Gurtmıradov, “Yerli Milletçilik” akımı ile Türkmen dilinin terminolojisi konusunda ayrı düşüncelerini dile getirerek onların kavram konusundaki yaklaşımlarını eleştirmektedir: “Ancak bu milletçilik akımının milletçilik [yöntemiyle] yeni kavramları kesinlikle-Türkmen dilinde karşılığı bulunsa da bulunmasa da-[ondan] arayarak türetilmeli, arkaizm yardımıyla Türkmen’in kadim sözlerini alarak -onlara faydalı olsa da olmasa da- yeni anlam verilmeli veya neolojizm usulünden faydalanılarak Türkmen dilinde yeni sözler/kavramlar türetilmeli ve Türkmen dilinin kapısı enternasyonal sözler/terimler için kapalı olmalı. Bunu kısaca ifade etmek gerekirse Türkmen dili kendi kazanında kavruşmalı” (Mıradov, 1933).

Gurtmıradov’un, “Yerli Milletçilik” akımının Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşlerini, olumsuz bir bakış açısıyla eleştirerek etkisiz hâle getirmeye çalıştığı görülebilir. Yazarın açıklaması, dilin terminolojisinin zenginleştirilmesinin kendi dinamikleriyle değil, dönemin ideolojisi bağlamında olması gerekliliğini vurgular niteliktedir. Nitekim yazar, dönemin etkin ideolojisi olan proletarya-enternasyonalizm bağlamında kendi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: “Biz tüm işlerimizde proleter enternasyonalizm prensibini getiriyoruz. Buna göre hangi alanda olursa olsun proleter enternasyonalizmden yüz çevirmeyi, milletçilikten başka bir şey olarak görmüyoruz. Proleter enternasyonalizmden yüz çevirmeyi hiçbir fikir ve esas ile aklamak mümkün değildir. Bunu iyi düşünmek gerekir. Türkmen dili için enternasyonal sözlerin ve terimlerin gerekli olmadığını ifade etmek, dil ve edebiyat dünyasında proleter enternasyonalizmden yüz çevirip yerli milletçiliğe yönelmektedir” (Mıradov, 1933).

Gurtmıradov’un, Türkmen dilinin terminolojisi konusunu, ilmî bakımdan değil de ideoloji noktainazarından irdedelediği görülebilir. Yine yazar, Sovyet Türkmenistanı’nda “Yerli Milletçilik” akımının (temsilcilerinin) Türkmen dilinin terminolojisi konusunda etkin olduklarını belirtmektedir. Bu sebeple onlarla mücadele edilmesinin gerekliliği üzerinde durmakta ve Sovyet Türkmenistanı’nda “Yerli Milletçilik” akımının görüşlerinin benimsendiğini ve takip edildiğini şu yolla açıklamaktadır: “Ancak böyle olsa da yerli milletçiliğin, dil ve edebiyat [terminolojisi oluşturma] yöntemine karşı da iyi bir şekilde mücadele yürütülmüyor. Aksine defalarca bu açık milletçilik akımının izi takip ediliyor.” (Mıradov, 1933). Ayrıca Gurtmıradov, “Yerli Milletçilik” akımının Türkmen dilinin terminolojisi konusunda takip edildiğini bazı örnekler üzerinden somut bir şekilde ortaya koymaya

çalışmaktadır: “Örneğin bu milletçilik akımı “proleter” kavramını Türkmenleştirip “yoksul” [yoksul] sözü ile değiştiriyor, “burjuvaziye” sözünü “baylar” [zengin] diye Türkmenleştiriyor. “kapital” sözünü “sermaye” ve “emperyalizm” sözünü “yurt basar” diye Türkmenleştiriyor. Yine bunlara benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür” (Miradov, 1933).

“Yerli Milletçilik” akımının fikir öncülerinin, Türkmen dilinin terminolojisi konusunda Sovyet Türkmenistanı’nda faal olduklarını ifade eden Gurtmiradov, onların yöntemlerinden uzaklaşmanın ve enternasyonal metoda geçmenin gerekli olduğunu ve onlara karşı mücadele etmenin lüzumunu şöyle dile getirmektedir: “Şimdi bu milletçilik akımını dikkate almamayı tamamen bırakıp bu akıma ve akımın izini takip etmeye karşı sert bir şekilde mücadele etmek gerekmektedir” (Miradov, 1933).

Aynı şekilde Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili çalışmasında “Yerli Milletçilik” akımının, “Panislamist” şeklinde tanımladığı muhafazakârların düşüncesine yakın olduğunu da şu ifadelerle dile getirmektedir: “Milletçilik akımı, çok yavaşlık ile Türkmen dilini “saf” ve “temiz” tutmak yönünde mücadele ediyor gibi görünse de Türkmen diline Arapçanın yaklaşmasına ve girmesine hiçbir direnç göstermiyor, aksine onlara yardım ediyor. Çünkü “Panislamizm Akımı” ile “Milletçilik Akımı” arasında maksat ve sosyal bakımdan açık bir yakınlık, hatta birlik vardır” (Miradov, 1933).

Gurtmiradov’un, “Panislamizm” ve “Yerli Milletçilik” akımlarının Türkmen dilinin terminolojisi konusunda yakın bir görüşte olduğunu beyan ettiğini dile getirmiştik. Aynı görüşü, dönemin öne çıkan eserlerinden biri olan “Genç Ateistin Kılavuzu” adlı eserde de görmek mümkündür: “Panislamizm, Pantürkizm denilen burjuva milletçilik ideolojisi ile sıkı ilişkilidir.” (Şükürov – Öveznepesov, 1991: 86). Bu iki akım da Sovyetler Birliği’nin ideolojisine karşıt düşünce yapısına sahip akımlardır. Bundan dolayı Sovyet Türkmenistanı’nda “medrese” eğitimi alan muhafazakârlar ile “mektep” eğitimi alan gelenekçi-yenilikçi milliyetçi Türkmen aydınları erken tarihlerden itibaren Marksizm-Leninizm ilkelerini benimseyenler tarafından tenkit edilmişlerdir. Türkmen dili üzerinde başlayan bu tartışmalar önceleri eleştirilmeye, daha sonraki süreçte ise ideolojik bağlamda mücadele edilmeye ve ortadan kaldırılmaya kadar çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Gurtmiradov, “Panislamizm” ve “Yerli Milletçilik” akımlarının Türkmen dilinin terminolojisi konusunda yakın görüşlere sahip olduklarını değerlendirmekte ve onlara karşı ciddi bir mücadele verilmesi gerektiğini açıkça dile getirmektedir. Nitekim Gurtmiradov 5 Nisan 1935 tarihinde “*Türkmenistan*” gazetesinde, yukarıda

bahsi geçen bu iki akıma “*Dil ve Adalgalarda Arapçılığa ve Milletçiliğe Karşı*” (Dil ve Kavramlarda Arapçılığa ve Milletçiliğe Karşı) başlığı taşıyan muhalif bir yazı da kaleme almıştır. (Gurtmiradov, 1935). Bu dönemde, Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinden milliyetçilik düşüncesini temizleme üzerine çalışmaların da yapıldığı görülmektedir. Nitekim E. Jumayev’in, 5 Ekim 1937 tarihinde “Türkmenistan” gazetesinde “*Türkmenin Edebi Dilini Kontrevolüsyon Milletçileriñ Tásirinden Arassalamalı*” (Türkmen’in Edebî Dilini Karşıdevrimci Milliyetçilerin Etkisinden Temizlemeli) adlı yazısı, Türkmen dilinin edebî ve kavramsal olarak milliyetçilik düşüncesinden arındırılmasının gerekliliği üzere kaleme alınmıştır (Jumayev, 1937).

Sovyetler Birliği döneminde, Türkmenistan’da “Panislamist” adıyla anılan muhafazakârlar ile “Yerli Milletçilik” veya “Pantürkist” olarak adlandırılan milliyetçilerin, Türkmen dilinin terminolojisi konusundaki görüşlerinin, ideolojik bağlamda değerlendirildiği herhangi bir şüpheye mahal bırakılmayacak biçimde görülmektedir. Nitekim Gurtmiradov, Türkmen dilinin terminolojisi meselesinin o günün siyasi anlayışından uzak bir konu olmadığını belirtmektedir: “Türkmen dilinin terminolojisini oluşturma meselesi, siyasetin de içinde olduğu ilmî bir konudur. Genel Türkmen dili ve bununla paralel Türkmen dilinin yeni terimleri de keskin bir sınıf mücadelesi içinde çoğalıp ilerliyor. Bu sebeple, bu alanı sınıf mücadelesinden uzak durulan bir alan olarak kabul etmeden sınıf düşmanlarının (reaksiyoncu, İslamcılık –Arapçılık ve Yerli Milletçilik akımlarının) hainliklerine sert cevap verilmesi gerektiydi” (Miradov, 1933).

Sovyet Türkmenistanı’ndaki “Panislamizm” ve “Pantürkizm” meselesinin, dönemin ideolojisi açısından üzerinde ehemmiyetle durulan bir husus olduğu görülebilir. Nitekim 8-11 Mart 1921 tarihinde, Moskova’da gerçekleşen Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) X. Kongresinde, “Panislamizm” ile “Pantürkizm” akımları “burjuva-demokratik milliyetçilik”, “gerici burjuva ve feodal emperyalist hareketler” olarak tarif edilmektedir. (Protokolü Desyatogo S’yezda, 1933: 582, 641). Aynı zamanda bu kongrede, Sovyetler Birliği döneminde, Marksist- Leninist ideolojiye karşı olduğundan dolayı “Panislamizm, Pantürkizm ve diğer gerici burjuva ve feodal emperyalist hareketler” ile mücadele edilmesinin elzem olduğu açıkça dile getirilmektedir. (Protokolü Desyatogo S’yezda, 1933: 203-204, 645-646).

Yine Gurtmiradov’un yazısında, “Panislamizm” ile “Pantürkizm” akımlarına karşı mücadele edilmesi gerektiği fikrini vurgulamasına dayanak noktasının da Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) X. Kongresinde kabul edilen görüşlerin temel alınarak oluşturulduğu söy-

lenebilir. Ancak Gurtmiradov'a göre "Yerli Milletçilik" akımının temsilcisi olan Muhammet Geldiyev, 1926 yılında "Türkmenistan" gazetesindeki "Bütün Mekteplerimizde mi, ya ki Yeke Bir Orta Mekteplerimizde mi? Haysi Dil Bilen Okutmak Meselesi" (Tüm Okullarımızda mı veya Sadece Bir Orta Okulumuzda mı? Hangi Dil ile Okutmak Konusu) adlı makalesinde, Sovyet Türkmenistanı'nda "Pantürkizm" başta olmak üzere başka isimler altındaki fikirlere yapılan saldırıları şöyle özetleyip tarif etmektedir: "Eski silah ile yeni savaş meydanına çıkmak" (Aşırov, 2018b: 100)

3. "Enternasyonal" Akımı ve Terminoloji

Gurtmiradov, "Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz" adlı yazısında, "Dil ve kavram alanlarındaki üçüncü akımı, Türkmen diline enternasyonal sözleri – terimleri sokma akımıdır" şeklinde tarif etmektedir: "Bu akım, asıl ve doğru yoldaki akımdır. Elbette, Türkmen diline Arap sözlerini veya anlaşılmasız türetme sözleri almadan enternasyonal sözleri almak bizim borcumuzdur" (Mıradov, 1933). Bu görüş, Gurtmiradov'un da benimsediği dönemin ideolojisi bağlamında aktif bir şekilde faaliyette olan görüştür.

Aynı şekilde Gurtmiradov'un, Türkmen dilinin terminolojisinin gelişmesi konusunda aktif bir şekilde faaliyet yapılmasının gerekliliği üzerinde durduğu da görülmektedir. Gurtmiradov, ilk olarak Türkmen dilinin terminolojisinin gelişmemesinin nedenini "Dil, ve terminoloji alanındaki tüm eksiklerin temeli nerede?" şeklinde bir soruyla açıklamaya ve irdelemeye çalışmaktadır (Mıradov, 1933). Gurtmiradov, sorusunu şöyle cevaplamaktadır: "Türkmen dili üzerine gerçek bir şekilde çalışan kimse yok. Bu alanda "kendi kendinden" olura, "kendi kendinden" esere ve hazır olura bel bağlanılıyor. Bu alandaki herkes kendi istediğini yapıyor, ondan sonra da hangi tercümanı ele alsak böyle düzensizlik, kendi kendine iş yapmanın neticesi olsa gerek, *Mollası köp bolsa toklusu haram ölere* [Çobanın çok olduğu yerde kuzusu haram ölür] sözünü akıllara getiriyor" (Mıradov, 1933). Yazar'ın, Türkmen dilinin terminolojisi konusunun ilerlememesinin nedenlerini; bu alanda ciddi araştırmacıların olmaması, kendiliğinden gelişeceği anlayışının hâkim olması ve son olarak da herkesin kendine göre iş yapması şeklinde özetlediği görülmektedir. Nihayetinde yazar, bu şekildeki kişisel yaklaşımların, Türkmen dilinin kavram ve terminolojisi hususunda büyük bir karmaşanın ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmektedir.

Aynı şekilde Gurtmiradov, bu dönemde Türkmen dilinin terminolojisi üzerine çalışanların, başlangıçta kavramlar ve terimler konusunda bazı

düzensizliklerin ve karmaşaların yaşanmasını doğal olarak kabul ettiklerini de dile getirmektedir (Mıradov, 1933). Ancak yazar, bu düşüncenin bir yanılgı olduğunu kabul etmekte ve bu konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Elbette böyle fikirlerin temelinden yanlış olduğunu ispat etmek için bolca söz söyleyip de oturmamak gerek. Biz yukarıda gösterdik, bu şekildeki düzensizlikler tesadüfen ve kendiliğinden oluşmamaktadır. Bu düzensizlik, belli sınıf akımlarının hareketinin neticesidir. Buna göre, bu düzensizliği temize çıkarmak ve temellendirmek gerekmez. Aksine bunu yok etmek için iştahlı bir şekilde çaba göstermek, meseleyi doğru çözmek için [bir yöntem] olabilir" (Mıradov, 1933). Ayrıca Gurtmiradov, Türkmen dilinin terminolojisindeki karmaşıklığın giderilmesi gerekliliğini de şöyle beyan etmektedir: "Öncelikle Türkmen dilinin terminoloji karmaşıklığını yok etmek yönünde bir çaba gerekmektedir" (Mıradov, 1933).

Gurtmiradov'un, bütün bu yukarıdaki görüşlerinin yanı sıra, Türkmen dilinin terminolojisi konusunda araştırmalar yapılmasının gerekliliği üzerinde durduğu da görülmektedir. Yazar, özellikle Türkmen dilinin terminolojisinin kendiliğinden oluşacağı algısının yıkılmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır: "Bunun için dil ve terminoloji türetmek meselesinde "kendi kendinden olura" bel bağlamayı ortadan kaldırmanın çaresine bakmak gerekir" (Mıradov, 1933).

Gurtmiradov, bu konuda "Enternasyonal" akımına çok iş düştüğünü belirtmektedir. Yazar, "Enternasyonal" akımının Türkmen diline terminoloji kazandırma metodunu da açıklamaktadır. Genel olarak "Enternasyonal" akımının, Türkmen diline kavram kazandırma metodunu; Arapça terimleri almama, Türkmen dilinden kavram türetmeme, bunların yerine enternasyonal terimleri alma olarak açıklamaktadır. Ancak Gurtmiradov, bu konuda da dengeli olunmasının gerekli olduğu üzerinde durmaktadır. Nitekim Gurtmiradov, Türkmen dilinin terminolojisi hususunda "Ancak bu doğru yoldaki birçok büyük korkunun varlığını unutmamalıyız" diyerek bazı tehlikelerden ve olumsuzluklardan bahsetmektedir. Yazar, bunların neler olduğunu "Tehlike neden ibaret?" şeklinde sorarak izah etmeye çalışmaktadır: "Tehlike, gerekli olup olmadığına ve bir sözün Türkmen dilinde olup olmadığına bakılmaksızın enternasyonal kavramları Türkmen diline sokmaya yönelmekten ibarettir" (Mıradov, 1933). Ancak Gurtmiradov, bunun Türkmen diline gerekli gereksiz bütün sözleri almak olmadığını şöyle açıklamaktadır: "İsteğimiz, gerekli olup olmamasına bakılmaksızın Türkmen dilini enternasyonal sözler ile doldurmak da değildir. Lakin bir kelime, Türkmen dilinde yok ise gereksiz yere yeniden türetme bir söz oluşturmadan, onun üzerine kafa yormadan ve onun yerine Arapça

kelime almadan, enternasyonal söz almak gereklidir” (Miradov, 1933).

Gurtmiradov yazısında, “Enternasyonal” akımının Türkmen dilinin terminolojisi konusunda yöntemin iyi belirlenmesinin ve uygulanmasının da öneminden bahsetmektedir. Çünkü yazar, genelleme usulünün değil de yonteme uygun bir şekilde enternasyonal terimlerin Türkmen diline kazandırılmasını önermektedir. Buna rağmen, “Enternasyonal” akımının içinde de solcu grubunun bulunduğunu belirtmektedir. “Enternasyonal” akımının içinde Türkmen dilindeki her kavramın enternasyonal terimlerden karşılanmasını öngören “Çepçilik” olarak tanımlanan “Solcu” bir grup bulunmaktadır. Nitekim Gurtmiradov, Türkmen dilini önemsemeyen enternasyonal terimlere yönelmeyi şöyle tarif etmektedir: “Bir sözün Türkmen dilinde gerekli ve var olup olmadığına bakılmaksızın -Türkmen dilini dikkate almayıp, Türkmen dilinin üzerine çalışmayıp- enternasyonal sözleri [bu dile] sokmaya çalışmak, ondan yüz çevirmekten başka bir şey olamaz; bu ise dil ve edebiyat dünyasında “çepçilik” [solculuk] oluyor” (Miradov, 1933). Ayrıca Gurtmiradov, “Enternasyonal” akımının içindeki solcularla da mücadele edilmesinin gerekli olduğunu beyan etmektedir: “Bu duruma göre enternasyonal söz- lere/terimlere taraftar olmakla birlikte doğru yoldan sapmak, doğru yolu bozmaya, bu alanda “çepçilik” [solculuk] yapmaya çalışanlara karşı da sert mücadele etmek ve bunu akıldan çıkarmamak gereklidir” (Miradov, 1933).

Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı’nda “Enternasyonal” akımının başarılı olabilmesi için bazı konuların gerçekleşmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu bağlamda, Türkmen dilinin terminolojisi ile kültürel bağlılık üzerinde durmaktadır. Türkmen dilinin terminolojisi, bir bakıma kültürün kavramsal yansımasıdır. Bundan dolayı kavramların kültürel bağlılığı önemlidir. Nitekim geleneksel Türkmen düşüncesine özgü bir olgunun farklı bir kavramla ifade edilmesi, kavramlarda anlam kaybının oluşmasıyla birlikte değişimin de bir göstergesidir. Gurtmiradov da kavram konusunu kültürel bağlamda değerlendirmektedir: “Genel medeniyet dünyasında bütün vazifemiz, millî biçimli ve proletarya manalı medeniyet oluşturmaktan ibarettir. Bu enternasyonallik akımı, aşırıya yönelirse, medeniyetin millî biçimini bozabilir. Elbette biz buna da yol veremiyoruz” (Miradov, 1933). Görüldüğü gibi Gurtmiradov, bu konuda da dengeli olunmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim dönemin ideolojisi bağlamında, Türkmen dilinin kültürel birikiminden faydalanılmasının gerekliliğini de belirtmektedir.

Gurtmiradov, Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinin terminolojisi konusunun iletilebilmesi için

enternasyonal görüşe uygun bir sözlüğün oluşturulmasının zorunluluğundan bahsetmektedir. Yazar, kendi döneminde Türkmen diline, yabancı dillerden ve bilhassa Rus dilinden tercümelemlerin yapıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda Türkmen dilinin terminolojisi konusunun daha da önem kazandığını ve hâlihazırda tercümanların kullanabileceği bir sözlüğün olmadığını ifade etmektedir: “Şu an başka dillerden, özellikle de Rus dilinden çokça kitap Türkmen diline tercüme ediliyor. Ancak tercümanların kullanabilmeleri için bir terminoloji sözlüğü yok.” (Miradov, 1933). Yazar bu görüşlere ilaveten, Türkmen dilinin sözlüğünün, özellikle de terminoloji sözlüğünün olmamasının bazı karışıklıkları ortaya çıkardığını belirtmektedir. Gurtmiradov, bu konuyu şöyle dillendirmektedir: “Herkes kendi bildiklerinden yola çıkarak terim alıyor, burada belli bir düzen ve belli bir kural yok” (Miradov, 1933). Yazar, bu kuralsızlığın sonucunda Türkmen dilinde büyük bir karmaşanın yaşandığını tespit etmektedir. Bundan dolayı Gurtmiradov, ilk olarak Sovyet Türkmenistanı’nda yayımlanan sözlüklerin içeriğini ve yazımını irdelemekte ve 1929 yılında Alişbek Aliyev ile Kümüşali Böriyev’in ortak hazırladıkları “*Ruşça – Türkmençe Sözlük*” (Aşirov, 2017b: 47-52) adlı lügate yazısında yer vermektedir: “Tercümanlar, başka bir yöntem ve yol bulamadığı için çok defalar da dil (kelime) ve terim arayıp, Böriyev tarafından oluşturulan gayriilmî, derde derman olmayan bu sözlüğe yönelip ondan faydalanmaya mecbur kalıyorlar. Bu sözlük olsa olsa tercümanlara yardım etmek yerine, onların zihinlerini öncekinden daha da karışık bir hâle getiriyor. Böriyev tarafından hazırlanan sözlük doğrultusunda: O sözlüğü, üzerinde iyice çalışarak derde yarar bir hâle getirmek veya [bu mümkün olmuyorsa] ortadan kaldırmak gerek, çünkü şimdiki hâliyle o sözlüğün tercümanlara yanlış yaptırmaktan başka hiçbir hizmeti yok” (Miradov, 1933). Alişbek Aliyev ile Kümüşali Böriyev tarafından hazırlanan “*Ruşça – Türkmençe Sözlük*” adlı lügat, dönemin kendi şartları bağlamında değerlendirildiğinde, Gurtmiradov’un bu lügate ideolojik bir tutumla yaklaştığını ifade etmek mümkündür.

Aynı şekilde Gurtmiradov, Türkmen dilinin bir terminoloji sözlüğüne ihtiyaç duyduğunu ve bu sözlüğün ivedilikle hazırlanmasının gerekli olduğu hususunda şu görüşleri de irat etmektedir. Yazarın Sovyet Türkmenistanı’nda, Türkmen dilinin terminoloji sözlüğünün hazırlanmasının birkaç nedenden dolayı önemli olduğunu belirttiği görülmektedir. Bunlardan ilkinin “Panislamizm” ile “Pantürkizm” akımlarına karşı mücadeleyi güçlendirmek, ikincisinin ise Türkmen dilindeki kavram/terim konusuna bir düzen ve kural getirmek olduğu yazarın dilinden şöyle ifade edilmektedir: “Hazırlanması gereken sözlüğün temel gayesi, bir taraftan söz ve terminoloji meselesinde reaksiyoncu İslamcılık –Arapçılık ve Yerli Milletçilik

akımları ile mücadele etmekten ve diğer taraftan sözcük ve terim konusunda; düzensizlik, kuralsızlık ve “kendi kendine olur”u ortadan kaldırarak Türkmen dilinin terminolojisini düzenleme çalışmasını doğru tarafa yönlendirmekten ibaret olmalı” (Miradov, 1933). Yazar, bu sebeple Türkmen dilinin sözlüğünün, “Enternasyonal” akımının görüşüne uygun bir biçimde ve ivedilikle hazırlanmasının gerekli olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Bununla paralel Türkmen dilinde terminoloji oluşturmak ve yapmak uğruna en önemli ve en ivedi bitirilmesi gereken bir iş var ise o da Türkmen terminoloji sözlüğünü oluşturmaktan ibarettir” (Miradov, 1933). Yazar, bu konuda diğer Türk halklarının gerçekleştirdikleri yöntemlerin önemini de belirtmekte ve bu metotların takip edilerek onlardan istifade edilmesini de önermektedir: “Tatar, Özbek, Kazak ve Azerbaycan lehçelerinde böyle sözlükler yayımlanmıştır. Bu duruma göre, Türkmen dilinde bir terminoloji sözlüğü oluşturmak için komşu cumhuriyetlerin bu husustaki tecrübelerinden faydalanmak da gereklidir” (Miradov, 1933). Gurtmiradov’un, Türkmen dilinin terminolojisi bağlamında “Panislamizm”, “Pantürkizm” ve “Enternasyonalizm” akımı şeklinde ortaya koyduğu tasnifin Türk dünyası için ayrı bir öneminin olduğu da söylenebilir.

Bununla birlikte Gurtmiradov, Türkmen dilinin terminolojisi konusunun önemli olduğu kadar zor bir konu olduğunun da üzerinde durmakta ve bu hususun kurumsal olarak ele alınmasının gerekli olduğunu belirtmektedir: “Türkmen dilinde terminoloji sözlüğünü hazırlamadan söz ve terminoloji dünyasındaki düzensizlik ve dağınıklığın önünü almak çok zor. Buna göre bugünden başlayıp bu meselenin ilgili kurumlarda çalışılması gerek” (Miradov, 1933). Yazar, Türkmen dilinin terminolojisinin, daha geniş ölçekte dilinin gelişmesi için kurumsal bir yapının olmasının öneminden bahsetmektedir. Gurtmiradov’un teklif ettiği kurumsal yapının, Türkmen Dil ve Edebiyat Enstitüsü ve/ya Türk Dil Kurumu gibi dil ve edebiyat araştırmaları yapan benzeri yapılar olduğu söylenebilir.

Bu minvalde Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinin terminolojisinin geliştirilmesi konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle son dönemlerde “Enternasyonal” akımının etkin bir şekilde çalışmalarına devam ettiğini görmek mümkündür. Nitekim Pigam Azımov’un 3 Ocak 1951 tarihinde “*Türkmenistan*” gazetesinde “*Adalga Meselesini Düzgüne Salmalı*” (Kavram Konusunu Düzene Koymalı) adlı makalesi, Sovyet Türkmenistanı’nda Türkmen dilinin kavram sorunsalı üzerindeki çalışmaların devam ettiğinin bariz örneklerinden biridir (Azımov, 1951). Ayrıca Sovyet Türkmenistanı’nda, bütün alanlarla ve bilhassa Türkmen dil terminolojisi ile ilgili sözlükler de hazırlanmıştır. Nitekim R. Recebov’un 1966 yılında “*Edebiyat İlmına*

Değişli Terminlerin Sözlüğü” (Edebiyat İlmiyle İlgili Kavramların Sözlüğü) adlı eserinin, terminoloji çalışmalarının meyvesi olduğu söylenebilir (Recebov, 1966). Sovyet Türkmenistanı’nda, Türkmen dilinin terminolojisi konusunun, “Enternasyonal” akımına doğru bir yönelim içinde olduğunun en belirgin örneklerinden biri de M. Annanurova’nın 1989 yılında hazırladığı “*Kratkiy Russko-Türkmeniskiy Slovar Literaturovedçeskiy Terminov*” (Edebiyat Araştırma İlmî Terimlerinin Kısaca Rusça – Türkmençe Sözlüğü) adlı eserdir (Annanurova, 1989). Ayrıca Sovyet Türkmenistanı’nda dil, edebiyat ve terminoloji üzerine yapılan araştırmaların, ‘Rus dilinin Türkmen diline etkisi’ gibi başlıklı çalışmaların da Türkmenistan’da bu hususta yapılan çalışmaların kazandığı ivmeyi göstermesi bakımından ne kadar önemli olduğunu gösterdiği söylenebilir.

4. Sonuç

Sovyetler Birliği döneminde; Türkmen dili, edebiyatı, kültürü ve tarihi ile ilgili çalışmalarda, terminoloji her zaman önemli konulardan biri olmuştur. Nitekim Sovyet Türkmenistanı’nda 1937 yılında yayın hayatına başlayan “*Ağitatoriy Bloknoti*” (Provokatörün Ajandası) adlı derginin redaktörü olan Geldi Gurtmiradov, 1933 yılında “*Türkmen Dilinde Terminologiya Aşlenmekliğin Yiti Meseleleri Dogrısında Bir Nâçe Söz*” (Türkmen Dilinde Terminoloji Çalışmasının Keskin Konuları Üzerine Birkaç Söz) başlıklı yazısında, Sovyet Türkmenistanı’nda dönemin Türkmen aydınlarının, Türkmen dilinin terminolojisine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Sovyetler Birliği döneminin ideolojik etkisi bağlamında “Panislamist” adıyla tanıtılan geleneksel Türkmen düşüncesine sahip muhafazakârlar ile “Yerli Milletçi” veya “Pantürkist” olarak isimlendirilen gelenekçi-yenilikçi Türkmen aydınlarının Türkmen dilinin terminolojisi ile ilgili görüşleri eleştirilmektedir. Bu iki -“Panislamist” ve “Pantürkist”-akımın Türkmen dili ile ilgili görüşleri ciddi eleştirilere maruz bırakılırken aynı zamanda ilerlemeci addedilen “Enternasyonal” akımının görüşleri ise Türkmen dilinin sorunlarına çözüm olarak sunulmaktadır. Tüm bunlarla birlikte Gurtmiradov’un çalışmasının Türkmen düşünce tarihinin terminolojisi konusunda aydınlatıcı bir metin olduğu da yadsınamaz. Ayrıca bu çalışmanın, 1930’lu yıllarda Sovyet Türkmenistanı’ndaki Türkmen düşünce yapısını ortaya koymasından dolayı da değerli bir çalışma olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Her milletin aydınlarının, kendi dilleri üzerindeki görüşlerinin önemli olması gibi Türkmen aydınlarının, Türkmen dilinin terminolojisi konusundaki görüşleri de kıymetlidir. Nitekim “Panislamizm” şeklinde ifade edilen muhafazakârların usulü, örneğin “Respublika” terimi

yerine “Cumhuriyet” teriminin devam ettirilmesidir. “Yerli milletçilik” veya “Pantürkizm” olarak adlandırılan milliyetçilerin usulü, “ulus” sözünden “Uluslararası” veya “ad” kelimesinden “Adalga” (Kavram) gibi yeni kavramların türetilmesidir. “Enternasyonal” akımının metodu ise “Fırka” terimi yerine enternasyonal “Parti” teriminin Türkmen diline alınmasıdır. Bundan dolayı bu dönemde kaleme alınan yazıların altında tartışma yöntemi ile anlamına gelen “Çekişme yolu bilen” ibaresi eklenmektedir. Ancak süreç içinde ortamın değişmesiyle dönemin ideolojisi bağlamında gelişen “Enternasyonal” akım, bu konuda diğer akımlara nazaran daha aktif bir duruma gelmiştir. Gurtmiradov’un da yazısında eleştirdiği Sovyet Türkmenistanı’nda “Enternasyonal” akımının içindeki “Çepçilik” olarak ifade edilen “Solcu” grubun ideolojik bağlamındaki düşüncelerinin eyleme geçtiğini, sonraki dönemde yayımlanan eserlerdeki kavram tercihleri göz önüne sermektedir. Bütün milletlerin aydınlarının, kendi dillerinin terminolojisi hakkındaki değerlendirmeleri/görüşleri önemlidir. Tabii olarak Türkmen aydınlarının kendi dillerinin terminolojisi hususundaki görüşlerini de bu kabilden addetmek ve yöntem/usul farklılıkları olsa bile benzeri çalışmaların geçmişte olduğu gibi bugün de Türkmen diline ciddi faydalar sağlayacağını söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Annanurova, M., 1989. *Kratkiy Russko - Türkmeniskiy Slovar Literaturovedçeskij Terminov*. İlim, Aşkabat.
- Aşirov, T., 2017a. Mahtumkulu’nun Divanı’nın 1926 Yılındaki Baskısına Eleştiri. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 2 (1), 10-15.
- Aşirov, T., 2017b. A. Aliyev ve K. Böriyev, Rusça – Türkmençe Sözlük, Türkmen Devlet Neşir, Aşkabat 1929. S. 464. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 2 (3), 47-52.
- Aşirov, T., 2018a. Türkmen Dilinin Terminolojik Problemleri Üzerine Araştırmalar: M. Geldiyev Örneği (1889-1931). *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*. 10 (3), 85-97.
- Aşirov, T., 2018b. Düşünür Muhammed Geldiyev (1889-1931)’ın Türkmen Dili Mücadelesi. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*. 2(2): 93-101.
- Aşirov, T., 2019. A. Gulmuhammedov (1885-1931)’un Türk Kurultayı ve Türklük Bilimine Bakışı”. *VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi*. İstanbul. Tükistan/İstanbul: A.Y.Ü. yay. 365-370.

- Aşirov, T., 2020. Millileştirme ve Türkmen Dilinin Terminolojisi Üzerine Araştırmalar: A. H. Örneği. *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 273-280.
- Aşirov, T. ve Annaorazov, J., 2018. Repressiya Kurbanı Düşünür Orazmammad Vepayev, 3. *Türkistan Kurultayı. 3-5 Ekim 2018*. Kastamonu Üniversitesi Yayınları, Kastamonu. 461-467.
- Aşirov, T. ve Muhammedov, G., 2018. Türkmenlerde Ceditçilik ve M. Atabayoğlu. *Doğumunun 200. Yılında Şehabettin Mercâni: İslâm Tefekküründe Tecdit ve İhyâ. Uluslararası Sempozyum. 17-18 Aralık 2018*. İstanbul.
- Azımov, P., 1951. Adalga Meselesini Düzgüne Salmalı. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Guliyev, H.S., 1926. Türkmen Dili ve Arap Harfı. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Gurtmiradov, G., 1926. Metbugatımız Bu Günki Vezipesi. *Bolşevik Dergisi*. 4-5, 48-50.
- Gurtmiradov, G., 1927. Metbugat ve Gelecek Vezipelerimiz. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Gurtmiradov, G., 1928. Türkmen Proletar Çeper Edebiyatını Döretmek Meselesindâki Şu Günki Yumuşlar. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Gurtmiradov, G., 1935. Dil ve Adagalarda Arapçılığave Milletçilige Garşı. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Gurt-Muradov, 1936. Tezisy o Yazıke Klassikov Marksizma. *Materialydyha Rabot 1-go Turkmenskogo Lingvisticheskogo Syezda*. Turkmengosizdat, Aşkabat.
- Hıdırov, T., 1977. Fİlosofiya. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Tom 26. Sov. Entsiklopediya, Moskva.
- Jumayev, E., 1937. Türkmeniñ Edebi Dilini Kontrevolutsion Milletçileriñ Tâsirinden Arassalamalı. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Mıradov, G., 1933. Türkmen Dilinde Terminologiya İşlenmekliğin Yiti Meseleleri Dogrısında Bir Nâçe Söz. *Türkmenistan Gazetesi*.
- Periodicheskayapeçat SSSR 1917-1949*. 1958. Tom 1. Izdatelstvo Vsesoyuznoyknijnoypalatı. Moskva.

Protokolü Desyatogo S'yezda RKP (b). 1933. Partizdat, Moskva.

Recebov, R., 1966. *Edebiyat İlmına Değişli Terminlerin Sözlüğü*. Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat.

Şükürov, N. ve Öveznepesov, S., 1991. *Yaş Ateistin Sprovoçngi*. Magarîf yayınları, Aşgabat.

Türkmen Sovet Ansiklopedisi. 1989. I-X cilt. Aşgabat.